

В. В. Струкаў, Г. В. Юдзянкова

**Установа адукацыі «Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя І. П. Шамякіна», кафедра беларускай і рускай філалогіі**

**НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНЫ КАМПАЕНТ
АНДРОНІМАЎ У МОВЕ РАМАНАЎ
“ПАЛЕСКАЯ ХРОНІКА” ІВАНА МЕЛЕЖА**

В статье рассматриваются андронимы как один из видов собственных имен, употребляемых для номинации художественных персонажей. Проанализированы особенности функционирования и семантическая структура данной группы поэтонимов в романах «Полесская хроника» Ивана Мележа.

The article deals with the andronyms as a kind of proper names, which are used for character nomination in literary works. The author analyzes the peculiarities of functioning and semantic structure of these poethonyms in the novels 'Polesye Chronicles' by Ivan Melezh.

Ключевые слова: ономастикон, антропоним, андроним, апеллятив, белорусский язык, Иван Мележ.

Key words: onomasticon, anthroponym, andronym, appellative, Belarusian, Ivan Melezh.

Уласнае імя як адна з універсальных мовы і культуры выконвае функцыю захавання і трансляцыі нацыянальных традыцый, у тым ліку традыцый наймення. На думку А. Ф. Рогалева, прыярытэтнае становішча антрапанімаў сярод іншых відаў паэтанімаў тлумачыцца антрапацэнтрычнасцю мастацкага тэксту, і, непасрэдна, антрапацэнтрычнасцю зямнога свету ўвогуле [1, с. 12]. Абапіраючыся на нацыянальныя традыцыі рэальнага антрапанімікону, пісьменнікі часта звяртаюцца да такога агульнапрынятага тыпу ідэнтыфікацыі замужніх жанчын, як *андронімы* (грэч. *andr, andros* – чалавек). Гэтая размоўна-бытавая мадэль іменавання сустракаецца ў дакументах XVII стагоддзя і адносіцца да генесіянімічных, паколькі паказвае на адносіны да іншай асобы, у прыватнасці, жонкі да мужа. У старабеларускай мове андронімы ўжываліся не толькі як аднаслоўныя найменні, а часцей за ўсё ўваходзілі ў склад разгорнутых шматкампанентных (часам з дзевяці слоў) іменаванняў жанчын. На такое шматслоўнае найменне жанчын упершыню ў беларускім мовазнаўстве звярнуў увагу М. В. Бірыла ў манаграфіі “Беларуская антрапанімія” [2].

Найбольш пашыраным спосабам утварэння андронімаў у мастацкай літаратуры з’яўляецца суфіксальны, калі прыналежны фармант *-іха (-ыха)* далучаецца да наймення (імя, прозвішча, мянушкі, псеўданіма) мужа. Як заўважана даследчыкамі, у апелятыўнай лексіцы суфікс *-іх- (-ых-)* утварае назвы асоб жаночага полу па іх занятках ці прафесіі або назвы асоб, якія з’яўляюцца жонкамі тых, хто названы ва ўтваральнай аснове. Такім чынам, называнне жонкі па імені мужа з фармантам *-іха (-ыха)* – гэта не проста “абазначэнне жонак”: яно звязана з традыцыйнымі і спецыфічнымі формамі найменняў такога тыпу [3, с. 23].

І. Мележ у цыкле раманаў “Палеская хроніка” выкарыстоўваў рэальны антрапанімікон роднага Палесся, адпаведны часу і традыцыям называння. Уласныя асабовыя імёны, імёны па бацьку, прозвішчы, андронімы, патронімы ў мастацкім творы не толькі называюць персанажаў, але і ўказваюць на іх узрост, нацыянальную прыналежнасць, сацыяльнае становішча, а таксама ўдзельнічаюць у стварэнні мастацкага вобраза і перадаюць рэгіянальныя асаблівасці Усходняга Палесся.

Сярод зафіксаваных намі паэтанімаў значную групу складаюць андронімы як адзін са спосабаў намінацыі замужніх жанчын. Найбольш прадуктыўнымі пры ўтварэнні такіх адзінак з’яўляюцца наступныя антрапаасновы.

1. Асабовыя мужчынскія імёны і іх варыянты: Дамецік → Дамець-*іх-а*, Захар → Захар-*ых-а*, Ігнат → Ігнаць-*іх-а*, Цімох → Цімаш-*ых-а*, напр.: Ігнаціха, Хадосьчына матка, нахваліцца ёю не магла [4, с. 66]; Дамеціха стала збіраць вячэру [4, с. 126].

2. Прозвішчы: Грыбок → Грыбч-ых-а, Глушак → Глушач-ых-а, Чарнушка → Чарнушч-ых-а, Дзяцел → Дзятл-іх-а, напр.: Утоптаваючы стог з Хадоськай, Ганна бачыла, як вярнуліся ад хаты старая Глушачыха, што несла чыгун, накрыты латкай, і Сцяпан з лазоваю каробкай за плячыма [4, с. 90]; Дзятліха не вельмі таргавался: ёй усё адно нінашто была тая зямля, без чалавека, без працаўніка [4, с. 298].

3. Мянуські: Зайчык → Зайч-ых-а, напр.: Калі сказаў ім, дык Зайчык пажартаваў, што невядома каго яшчэ даглядаць лепей трэба! Дзяцей, маўляў, вунь сколькі, а парасят двое! Зайчыха на яго, Міканора, як на дзівака назірала! [4, с. 340].

4. Мужчынскае асабовае імя + прыналежны фармант -ава, -ова (-ёва) + жаночае імя: Цімахова Ганна (дачка Цімоха Чарнушкі), Лантухова Куліна (дачка Лантуха), напр.: Нарэзіце хтосьці падыйшоў да акна, пачуўся голас старога Дзяніса: – Хто там ні свет ні зара? Ето я. Ганна Цімахова [4, с. 52].

5. Мянуска / прозвішча + прыналежны фармант -ава, -ова (-ёва) + жаночае імя: Зайчыкава Алена; Грыбкова Адар'я, Чарнушкава Ганна, напр.: Адаслаўшы на двор пасыльнага, плячысты, паўнацельны, здаровы, як асілак, Шабета, які перад гэтым з самым заклапочаным выглядам разбіраў нейкую паперку, халоднымі вачыма зірнуў на Грыбкову Адар'ю і загадаў: Грамадзянка, прашу выйсці... [4, с. 54]. Такая мадэль іменавання можа ўжывацца у мастацкім тэксце паралельна з уласнымі асабовымі імёнамі, утвараючы антрапанімічны рад для наймення аднаго і таго ж персанажа: Адар'я, Грыбкова Адар'я, Грыбчыха; Ганна, Ганначка, Гануля, Ганулька, Ганулечка, Ганна Цімахова, Ганна Чарнушкава, Ганна Чарнушка; Куліна, Лантухова Куліна, Глушачыха.

У творах мастацкай літаратуры ёсць прыклады, калі андронім выступае як першаснае найменне персанажа, а ўласнае асабовае імя выконвае дадатковую ідэнтыфікуючую функцыю. Параўн.: – А маці тваю як зваць? – хрупаючы гурком, пытаўся Рыбак. – Дзёмчыха. – Ага. Значыць, ваш тата Дзёмка? – Ну. А яшчэ Аўгіння мамку завуць (В. Быкаў, “Сотнікаў”).

У беларускім рэальным антрапаніміконе такія онімы перадаюць нацыянальную назывную традыцыю, характэрную для сялянскага анамастыкону. У наш час андронімы ўжываюцца пераважна ў вусным гутарковым маўленні ці мове мастацкай літаратуры, у большасці выпадкаў утвораны такія адзінкі ад імя, прозвішча, мянуські, прафесіі мужа пры дапамозе фарманта -іха (-ыха).

Такім чынам, андронімы як адзін з нацыянальна выразных відаў антрапонімаў, ужытых у цыкле раманаў “Палеская хроніка” Івана Мележа пераважна для намінацыі замужняй жанчыны, маюць этнічна абумоўленую матывацыю і з'яўляюцца адным з вербальных спосабаў аб'ектна-выніковай характарыстыкі персанажаў і паказчыкам іх сямейнага стану.

Літаратура

1. Рогалев, А. Ф. Имя и образ: художественная функция имен собственных в литературных произведениях и сказках / А. Ф. Рогалев. – Гомель : Барк, 2007. – 224 с.
2. Бірыла, М. В. Беларуская антрапанімія : у 3 ч. / М. В. Бірыла. – Мінск : Навука і тэхніка, 1966–1982. – Ч. 1 : Уласныя імёны, імёны-мянушкі, імёны па бацьку, прозвішчы. – 1966. – 328 с.
3. Беларуская антрапанімія : вучэб. дапам. / Г. М. Мезенка [і інш.]. – Віцебск : Віцебскі дзярж. ун-т, 2009. – 254 с.
4. Мележ, І. Збор твораў : у 10 т. / І. Мележ. – Т. 5 : Людзі на балоце : Раман з “Палескай хронікі” – Мінск : Маст. літ., 1981. – 415 с.